

الف - فرم متن کرسی ترویجی:

- عنوان کرسی:

عنوان فارسی:
ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری
عنوان انگلیسی:
The Prohibition of the Crime of Genocide in the Normative Hierarchy of International Law in the light of the ICJ Jurisprudence
عنوان عربی:
حظر جرمه الاباده الجماعیه فی التسلسل الهرمی المعیاری للقانون الدولی فی ضوء احکام محکمه العدل الدولیه

- متن کرسی ترویجی:

نسل‌زدایی به مثابه یک «جنایت به موجب حقوق بین‌الملل»^۱ افزون بر جنبه کیفری، جنبه حقوقی دارد.^۲ جنایت نسل‌زدایی به صراحت، به طور خاص و به نحوی جامع در کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی (۱۹۴۸) ممنوع دانسته شده است.^۳ مطابق با ماده ۱۳ کنوانسیون پیش‌گفته، در ۱۲ ژانویه ۱۹۵۱ میلادی لازم‌الاجرا شده است. تا زمان نگاهش سطور حاضر، ۱۵۳ عضو دارد که فلسطین، رژیم صهیونیستی و آمریکا از آن جمله‌اند.^۴ افزون بر این، ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی ریشه در حقوق بین‌الملل عرفی دارد و از شأن حقوق بین‌الملل عرفی برخوردار است.^۵ چنانچه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۹۴۶ میلادی تصریح داشته است، جنایت نسل‌زدایی به وجدان نوع بشر خدشه وارد می‌کند و زیان‌های بسیار زیادی بر بشریت ایجاد می‌نماید که مغایر با اخلاق حقوقی و وجدان و

^۱ Crime under International Law

^۲ فضائلی، مصطفی و ستایش‌پور، محمد (۱۳۹۹)، «تفسیر ایستای دیوان بین‌المللی دادگستری در احراز مسئولیت نسل‌زدایی: واکاوی قضیه کرواسی علیه صربستان (۲۰۱۵)، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۱، صص ۳۳۴.

^۳ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (۱۹۴۸). United Nations Treaty Series, vol. ۷۸.

^۴ See https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-۱&chapter=۴

^۵ Brunn, Lori (۱۹۹۳). Beyond the ۱۹۴۸ Convention – Emerging Principles of Genocide in Customary International Law, Maryland Journal of International Law, Vol. ۱۷, Issue ۲, pp. ۲۲۵.

باسمه تعالی

اهداف ملل متحد است.^۱ نوشتار حاضر در صدد برآمده است تا در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری به ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل بپردازد. چه این که راقم سطور حاضر بر آن است که این ممنوعیت افزون بر شأن معاهداتی و عرفی، یک اصل کلی حقوقی است و جامه قاعده آمره نیز به تن دارد.

اصل کلی حقوقی

دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۱۹۵۱ به فراخور صدور نظریه مشورتی در خصوص حق شرط بر کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی،^۲ برای ممنوعیت نسل‌زدایی، تصریح داشته است که «... اصول مذکور در این کنوانسیون، اصولی هستند که از سوی ملل متمدن به عنوان امور الزام‌آور بر دولت‌ها به رسمیت شناخته شده‌اند حتی بدون آن که تعهد معاهده‌ای باشند».^۳ دیوان بین‌المللی دادگستری، بار دیگر، هم سو با این موضع، در رأی خود در سال ۲۰۰۶ میلادی در رسیدگی به دعوای جمهوری دموکراتیک کنگو علیه رواندا در قضیه موسوم به فعالیت‌های مسلحانه در سرزمین کنگو،^۴ این فرصت را جست تا تأکید ورزد که اصول مندرج در کنوانسیون ۱۹۴۸ منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی، اصولی هستند که حتی قطع نظر از هرگونه تعهد معاهده‌ای، از سوی ملل متمدن به عنوان امور الزام‌آور برای دولت‌ها به رسمیت شناخته شده‌اند.^۵

دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی ۱۹۹۶ در رسیدگی به دعوای بوسنی و هرزگوین علیه یوگسلاوی راجع به اعمال کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی، ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی را واجد خصائص قواعد عام الشمول^۶

^۱ General Assembly of the United Nations resolution ۹۶ (i), December ۱۱th ۱۹۴۶, pp. ۱۸۸ & ۱۸۹. Available at [https://docs.un.org/en/A/RES/۹۶\(I\)](https://docs.un.org/en/A/RES/۹۶(I)).

^۲ International Court of Justice (۱۹۵۱). Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, ۲۸ May. See <https://www.icj-cij.org/case/۱۲/advisory-opinions>

^۳ “... The principles underlying the convention are principles which are recognized by civilized nations as binding on states, even without any conventional obligation. International Court of Justice (۱۹۵۱). Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, ۲۸ May, p. ۱۲.

^۴ International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February. Available at <https://www.icj-cij.org/case/۱۲۶/judgments>

^۵ International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February, p. ۲۹.

^۶ Erga omnes

باسمه تعالی

خوانده است.^۱ دیوان در این رأی تصریح داشته است که «حقوق و تعهدات مندرج در این کنوانسیون، حقوق و تعهدات عام الشمول هستند».^۲ دیوان بین‌المللی دادگستری بار دیگر بر ای موضع خود پافشاری نموده و در سال ۲۰۰۶ میلادی از رهگذر صدور رأی توافقی در رسیدگی به دعوای جمهوری دموکراتیک کنگو علیه رواندا در قضیه موسوم به فعالیت‌های مسلحانه در سرزمین کنگو، تأکید کرده است که حقوق و تعهدات مندرج در کنوانسیون ۱۹۴۸ منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی، حقوق تعهدات عامل الشمول هستند.^۳

قاعده آمره

دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۲۰۰۶ میلادی از رهگذر صدور رأی توافقی (جمهوری دموکراتیک کنگو علیه رواندا) در قضیه فعالیت‌های مسلحانه در سرزمین کنگو، این ممنوعیت را قاعده آمره دانسته است. دیوان بین‌المللی دادگستری به فراخور پرداختن به احراز صلاحیت خود بیان کرده است که میان قاعده آمره و احراز صلاحیت دیوان باید ترسیم تمایز کرد. دیوان تصریح داشته است که «دیوان، ضروری می‌داند که این واقعیت محض را یادآوری کند که حقوق و تعهدات عام‌الشمول یا قواعد آمره حقوق بین‌الملل عام (قواعد آمره) که در یک اختلاف مطرح هستند، به خودی خود، نمی‌توانند استثنائی بر این اصل قلمداد شوند که صلاحیت آن همواره به رضایت طرفین بستگی دارد».^۴ در واقع، دیوان بر آن بوده است که تصریح دارد که اگرچه ممنوعیت نسل‌زدایی، جامه قاعده آمره به خود پوشیده است اما این امر مانع از آن نیست که دیوان بین‌المللی دادگستری رضایت طرفین اختلاف برای صدور رأی توافقی را احراز نماید. در واقع، این که اختلاف ناشی از نقض قاعده آمره است نمی‌تواند به خودی خود مبنایی برای

^۱ International Court of Justice (۱۹۹۶). Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia), Judgment, ۱۱ July. See <https://www.icj-cij.org/case/۹۱/judgments>

^۲ "... the rights and obligations enshrined by the Convention are rights and obligations *erga omnes*". International Court of Justice (۱۹۹۶). Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia), Judgment, ۱۱ July, p. ۶۱۶.

^۳ International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February, p. ۲۹.

^۴ "The court deems it necessary to recall that the mere fact that rights and obligations *erga omnes* or peremptory of general international law (*jus cogens*) are at issue in a dispute cannot in itself constitute an exception to the principle that its jurisdiction always depends on the consent of the parties". International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February, p. ۵۲.

صلاحیت دیوان دانسته شود.^۱ چنین استدلالی، خود مؤید رویکرد دیوان در خصوص ماهیت ممنوعیت نسل‌زدایی به عنوان یک قاعده آمره است.

شایسته ذکر است که در لسانی حقوق داخلی که برگرفته از فقه غنی شیعه است، در خصوص مناسبات اصل و قاعده، گفته می‌شود که اصل، کلی‌تر بوده و قاعده، عینی‌تر و جزئی‌تر است. لیکن در لسان حقوق بین‌الملل، این تفاوت در به کارگیری اصل و قاعده رعایت نشده و همان‌طور که در مواد ۱ و ۲ منشور سازمان ملل متحد هم دیده می‌شود گاهی یک گزاره، نظیر منع توسل به زور یا لزوم حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، به مثابه اصل و گاهی دیگر همان گزاره به مثابه اصل خوانده شده است. به نظر می‌رسد که این ایراد را می‌توان در لسان فقهی از رهگذر اذا افترقا اجتماعا و اذا اجتماعا افترقا حل کرد و مضاف بر این، اساساً در حقوق بین‌الملل این دقت نظیر فقه وجود نداشته است که تفاوت گفته شده رعایت گردد.

نتیجه‌گیری

بررسی رویه دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان رکن اصلی سازمان ملل متحد و تنها دادگاهی که در گستره جهانی از صلاحیت بین‌المللی برخوردار است می‌توان دانست که ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی، افزون بر شأن معاهده و عرف در نظام منابع حقوق بین‌الملل، اصل کلی حقوقی و نیز قاعده آمره دانسته شده است. اصل کلی حقوقی دانستن ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی، این مزیت را دارد که در صورت اجمال یا ابهام یا تعارض، به نفع اصل باید تفسیر صورت گیرد و آن‌گاه، دیگر همچون اکنون، دادگاه از احراز جنایت نسل‌زدایی احتراز نخواهد کرد. مضاف بر این، اصل کلی حقوقی دانستن به معنای آن است که قاطبه کشورها آن را پذیرفته‌اند. قاعده آمره دانستن ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی، این حسن را دارد که نقض شدید قاعده آمره متضمن آثار خاصی است و آن، این که در صورت نقض شدید قاعده آمره، دیگر کشورها متعهد به عدم کمک یا مساعدت برای حفظ وضعیت ناشی از نقض شدید قاعده آمره هستند و باید از به رسمیت شناختن آن وضعیت اجتناب کنند و تا باید در رفع وضعیت ناشی از نقض شدید قاعده آمره همکاری نمایند. افزون بر این، شایسته توجه است که معاهده و عرف تاب‌ناپذیری با قاعده آمره را ندارند.

^۱ International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February, p. ۳۲.

۱-۳ شرح موضوع:

نسل‌زدایی که گاهی از آن به ژنوساید،^۱ ژنوسید^۲ یا نسل‌کشی^۳ یاد شده، به عنوان فجیع‌ترین^۴ و شنیع‌ترین جنایت بین‌المللی^۵ شناخته می‌شود. با توجه به وضعیت اسفناک اقدام صورت گرفته توسط رژیم صهیونیستی و هم‌دستان آن در فلسطین، طرح نامه حاضر درصدد برآمده است تا در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری به ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل بپردازد. چه این که، تا به امروز، بیشتر بر معاهده ۱۹۴۸ منع و مجازات جنایت نسل‌زدایی و گاهی بر حقوق بین‌الملل عرفی تمرکز شده است و این در حال است که ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی، افزون بر این که یک تعهد معاهده‌ای و عرفی است، یک اصل کلی حقوقی دانسته می‌شود و حتی جامه قاعده آمره به خود پوشیده است. این امر، در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان دادگاهی که در گستره جهانی از صلاحیت بین‌المللی برخوردار است و خود، رکن اصلی سازمان ملل متحد است دانسته می‌شود.

ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی به مثابه یک اصل کلی حقوقی، گویای دو امر است؛ نخست این که مورد قبول ملل مختلف است و دیگر این که در نبود، خلاء، ابهام، اجمال، نقصان یا سکوت قاعده، باید به نفع اصل تفسیر صورت پذیرد و این امر موجب می‌شود که همچون گذشته، به سادگی از احراز جنایت نسل‌زدایی سر باز زده نشود.

ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی به مثابه یک قاعده آمره، نشان از اهمیت آن دارد. چه این که معاهده و عرف تاب هم‌وردی با قاعده آمره را ندارند و به موجب حقوق بین‌الملل به آن گونه که در مواد ۴۰ و ۴۱ مجموعه مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد منعکس شده است نقض شدید قاعده آمره، آثار خاصی به دنبال دارد و آن، این که دیگر کشورها از شناسایی آن وضعیت اجتناب کنند؛ از کمک یا مساعدت به متخلف پرهیز کنند و در رفع وضعیت ناشی از نقض شدید قاعده آمره، همکاری نمایند.

^۱ Genocide^۲ برای نمونه بنگرید به عزیزی، ستار (۱۳۸۶)، عناصر جنایت نسل‌زدایی در رأی ۲۶ فوریه ۲۰۰۷ دیوان بین‌المللی دادگستری و رویه دادگاه‌های ویژه بین‌المللی کیفری»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۶، ص ۱۰.^۳ برای نمونه بنگرید به صادقی، مهدی رضا (۱۴۰۳)، «امکان‌سنجی ارتکاب نسل‌کشی در غزه توسط اسرائیل در پرتو عملیات طوفان الاقصی (۷ اکتبر ۲۰۲۳)»، مطالعات حقوقی، شماره ۱، ص ۲۵۹.^۴ Schabas, William (۲۰۰۰). Genocide in International Law: The Crimes of Crimes, Cambridge University Press, p. ۱۴.^۵ شریفی، محسن (۱۳۹۰)، ارکان نسل‌زدایی در پرتو اسناد و رویه قضایی بین‌المللی»، تعالی حقوق، شماره ۱۵، ص ۷۱.

۲-۳ سوابق دانشی:

تا زمان نگارش طرح نامه حاضر، در هیچ یک از آثار منتشر شده به بررسی ممنوعیت جنایت نسل‌زدایی در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری پرداخته نشده است. در واقع، در هر یک از آثاری که غالباً در قالب مقاله و پایان نامه منتشر شده‌اند یا بر عناصر جنایت نسل‌زدایی یا تطبیق آن با وضعیتی خاص پرداخته شده و در این راه، تمرکز بر تعهد معاهده‌ای بوده است. حال آن که، طرح نامه حاضر، صرف نظر از عناصر این جنایت، به ممنوعیت آن در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل در پرتو رویه دیوان بین‌المللی دادگستری پرداخته است. امری که چند فایده مهم بر آن مترتب است. به رسمیت شناختن ممنوعیت نسل‌زدایی به مثابه یک اصل کلی حقوقی گویای پذیرش عام آن از سوی کشورهای دنیا است و دیگر این که در مقام تفسیر به نفع اصل که ممنوعیت است تفسیر گردد و به رسمیت شناختن ممنوعیت نسل‌زدایی به مثابه یک قاعده آمره، مؤید آن است که بقیه کشورها نمی‌توانند به بهانه سکوت یا امثال آن، از بار تعهد سر باز بزنند. چه این که، نقض شدید قاعده آمره مستلزم آثار خاصی برای دیگر کشورها از جمله تعهد به همکاری به رفع وضعیت ناشی از نقض شدید قاعده آمره است.

۳-۳ موارد نوآوری:

طرح نامه حاضر از دو حیث نوآورانه است. نخست این که بر خلاف دیگر آثار، بر احصاء و تبیین عناصر جنایت نسل‌زدایی یا تطبیق آن عناصر با وضعیتی مشخص تمرکز نکرده است بلکه از نگاهی کلان تر به جایگاه این ممنوعیت در نظام منابع حقوق بین‌الملل پرداخته است و در این راه، بر رویه دیوان بین‌المللی دادگستری تمرکز شده است. این در حال است که در آثار منتشر شده، غالباً بر رویه دیوان بین‌المللی کیفری که متوجه مسئولیت کیفری فردی است تمرکز شده است. حال آن که، طرح نامه حاضر بر رویه دیوان بین‌المللی دادگستری توجه نموده است تا جایگاه این ممنوعیت را در نظام منابع حقوق بین‌الملل تبیین و در سلسله مراتب هنجاری حقوق بین‌الملل تحلیل کند.

۴-۳ فرایند:

قضایایی که در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح شده‌اند، بررسی شده و در پرتو آن به جایگاه ممنوعیت نسل‌زدایی به عنوان یک اصل کلی حقوقی و قاعده آمره پرداخته شده است. چه این که، دیوان بین‌المللی دادگستری، رکن اصلی و قضایی سازمان ملل متحد است که به عنوان دادگاهی فعالیت می‌کنند که در گستره جهانی از صلاحیت بین‌المللی حل اختلافات بین کشورها و ارائه صدور نظر مشورتی برخوردار است. در این راه، هم بر آراء ترافعی دیوان و هم بر نظریات مشورتی دیوان که در آنها به جایگاه ممنوعیت نسل‌زدایی در نظام منابع حقوق بین‌الملل اشاره گردیده، پرداخته شده است.

۵-۴ منابع:

- فضائی، مصطفی و ستایش‌پور، محمد (۱۳۹۹)، «تفسیر ایستای دیوان بین‌المللی دادگستری در احراز مسئولیت نسل‌زدایی: واکاوی قضیه کرواسی علیه صربستان (۲۰۱۵)، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۱.
- شریفی، محسن (۱۳۹۰)، «ارکان نسل‌زدایی در پرتو اسناد و رویه قضایی بین‌المللی»، تعالی حقوق، شماره ۱۵.
- عزیزی، ستار (۱۳۸۶)، «عناصر جنایت نسل‌زدایی در رأی ۲۶ فوریه ۲۰۰۷ دیوان بین‌المللی دادگستری و رویه دادگاه‌های ویژه بین‌المللی کیفری»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۶.
- صادقی، مهدی رضا (۱۴۰۳)، «امکان‌سنجی ارتکاب نسل‌کشی در غزه توسط اسرائیل در پرتو عملیات طوفان الاقصی (۷ اکتبر ۲۰۲۳)»، مطالعات حقوقی، شماره ۱.
- Brunn, Lori (۱۹۹۳). Beyond the ۱۹۴۸ Convention – Emerging Principles of Genocide in Customary International Law, Maryland Journal of International Law, Vol. ۱۷, Issue ۲.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (۱۹۴۸). United Nations Treaty Series, vol. ۷۸.
- General Assembly of the United Nations resolution ۹۶ (i), December ۱۱th ۱۹۴۶.
- International Court of Justice (۱۹۵۱). Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, ۲۸ May.
- International Court of Justice (۱۹۹۶). Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia), Judgment, ۱۱ July.
- International Court of Justice (۲۰۰۶). Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: ۲۰۰۲), (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Judgment, ۳ February.
- Schabas, William (۲۰۰۰). Genocide in International Law: The Crimes of Crimes, Cambridge University Press.